

Geleji Katona István disputációjának fogalmazványa David Pareus autográf kéziratában

Az egyetemi tanulmányok megkoronázásaként a kora újkori akadémiákon szokásos disputációk eredményeként kinyomtatott füzetek fontosságát már sok tekintetben tárgyalták. Elsőrangú egyháztörténeti és peregrináció-történeti, témájukat tekintve pedig tudománytörténeti (főként teológiai és filozófiai tárgyú) források. Számítalan esetben egyetlen nyomtatott dokumentumként tanúskodnak a kora újkori külföldi egyetemet megjárt értelmiségjeink műveltségéről. Mégis, viszonylag ritkán kísérhetjük figyelemmel a születésüket, jobbára kész egészként találkozunk velük egyes témák vagy életművek vizsgálata során. Jelen híradásban egy olyan kéziratra szeretnénk felhívni a figyelmet, amelyik ebben is a segítségünkre lehet.

Református lelkészek könyveit kutatva találtam rá a marosvásárhelyi Teleki Téka Bo-22675 jelzetű kötetére. A kolligátum Geleji Katona István (1589–1649)¹ tulajdonában volt, a supralibros („S. K. G. 1617”) szerint az 56 nyomtatványból álló kolligátumot az első heidelbergi látogatása idején köttette egybe. Érdekessége, hogy a hátsó szennylapon olvashatjuk a tulajdonos 1615 és 1620 között Heidelbergben szerzett könyveinek jegyzékét.² A kötetet kézbe véve szinte kiesett egy egyszerű fonallal az első kötéstáblához rögzített (feltehetően eredetileg is a kötetbe hajtogatva őrzött) különálló kézirat, az első levélen így tanúskodva eredetéről: „Theses Doctoris D(avidis) Parei, propria manu scriptae, me Responde(n)te disputata Heidelb(ergae)”. Eredetiségéről a Pareus autográf ajánlását tartalmazó 1612. évi genfi *Institutio*-kiadással³ összevetve bizonyosodhattam meg. Geleji Katona 1616. május 3-i *De certitudine fidei, gratiae, iustificationis, perseverantiae, salutis, praedestinationis deniq(ue) fidelium adversus epochn dubitationem papisticam* című disputációjával azonosíthatjuk a kéziratot. Pareus *Collegiorum theologicorum, quibus universa theologia*

¹ Hazai iskolai végeztével (Monok, Szántó, Gönc, Sátoraljaújhely, Sárospatak) Beregszászra ment rektóriára, 1615 novemberétől a heidelbergi egyetemen tanult. 1617-től Gyulafehérvárott tanított, majd 1619 tavaszától az ifjú Bethlen István (a fejedelem unokaöccse) nevelőjeként tért vissza a palatinátusi akadémiára. 1621 novemberétől előbb Károlyi Zsuzsanna, majd a fejedelem udvari papja volt. 1633-ban erdélyi püspökké választották. Ld.: HELTAI JÁNOS: Adattár a heidelbergi egyetemen 1595 és 1621 között tanult magyarországi diákokról és pártfogóikról. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1980. Szerk.: Bata Imre et al. Bp., 1983. 279–280. p.

² Erdélyi könyvesházak, III. 1563–1757. A Bethlen-család és környezete. Az Apaficsalád és környezete. A Teleki-család és környezete. Vegyes források. Sajtó alá rend.: Monok István – Németh Noémi – Varga András. Szeged, 1994. (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmainak történetéhez, 16/3.) 3–8. p.

³ PERGER PÉTER: Újabb adalék Dávid Pareus magyarországi kapcsolataihoz. Heidelbergi professzorok ajándékozó sorai Lóvei Pellionis György kötetében. In: „Kezembe vészem, olvasom és arról elmélkedem”. Emlékkönyv Fekete Csaba születésének 75. és könyvtárosi működésének 50. évfordulójára. Szerk.: Gáborjáni Szabó Botond – Oláh Róbert. Debrecen, 2015. (Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények kiadványai.) 202–208. p.

orthodoxa [...] explicantur, pars altera (Heidelberg, 1620)⁴ címmel kiadott gyűjteményében, az 1616 februárja és júniusa között lezajlott VII. Collegium IX. részeként találunk rá a polemikus értekezésre, két másik, szintén Katona által megvédett munka társaságában. A kötet további érdekessége, hogy Keserüi Dajka János udvari prédikátornak, egykori tanítványának ajánlotta Pareus. Az egykori heidelbergi diákok 1633-ban egymást váltották az egyházkerület püspöki székében, sorsuk az *Óreg Gradual* kiadása kapcsán is egybeforrott.

David Pareus három alkalommal rendezte sajtó alá az elnökletével lezajlott nem nyilvános viták anyagát, kétszer *Collegiorum theologicorum* (1611, 1620), egyszer pedig *Thesaurus Biblicus* (1621) címmel. A témánk szempontjából érdekes második *Collegium* 192 Pareusnál megvédett értekezést tartalmaz, s a professzor magyarországi kapcsolatainak fontosságára utal, hogy ebből 138 esetben magyar deák volt a respondens.⁵ Az 1620. évi kollektiót egy internetes adatbázis honlapján tanulmányozhattam.⁶

A disputáció a katolikus féllel szembeni dogmatikai vita folytatását tűzte ki célul. Hivatkozásai közül kiemelkedik az elsőként idézett Roberto Bellarmino S.J. bíboros protestáns körökben sokat olvasott és citált *Disputationes de controversiis christianae fidei adversus huius temporis haereticos* című, a hitviták szisztematikus összefoglalásának negyedik része, melynek egyik központi témája a Megigazulás tana volt. A *Disputationes* e részének másfélezer oldalas cáfolatát alig egy évvel Geleji Katona egyetemi vitája előtt bocsátotta sajtó alá Pareus, így nem lehetett véletlen, hogy a magyar deák disputációs témájaként is éppen a *De Justificatione* szolgált.⁷ Bellarmino mellett mindössze két Szent Ágoston- valamint egy Aranyszájú Szent János-citátumot tudunk felmutatni.

A kézirat sebtében készült fogalmazvány lehetett, az első oldalon még tisztább, rendezettebb formát mutató textusban a második oldaltól egyre több javítás figyelhető meg, a korrekció az utolsó négy tételt tartalmazó céduleszerűen levágott papíron volt a legintenzívebb. A nyomtatott verzió szinte minden tételénél találunk betoldást és átdolgozást, a XXII. rész terjedelme nyomtatásban közel duplájára nőtt, főként az újabb ígehelyek beemelése miatt. Jellemző példa, hogy a X. pontnál nyomtatásban már pótolták a kimaradt tagadószt, a szerző eredeti szándékának megfelelően

⁴ RMK III. 6089., 309–314. p. Köblös Zoltán már 1910-ben felhívta a könyvészet figyelmét a mű létezésére (KÖBLÖS ZOLTÁN: Adalékok a Régi Magyar Könyvtárhoz. Tizenkettedik közlemény. In: *Erdélyi Múzeum*, 1910. 5. sz. 293. p.), ám a nemzeti bibliográfiába csak Heltai János feltáró munkája nyomán került be.

⁵ Ld.: HELTAI JÁNOS: Egy RMK a nagyraktárból. (David Pareus: Collegiorum theologicorum... pars altera. Heidelberg 1620). In: Interpretációk interpretációja. Tudós bibliothecariusok, tudós elődök. Tudományos ülészak az Országos Széchényi Könyvtárban. 2014. november 24. (Megjelenés alatt.) A szerző segítségét ezúttal is köszönöm!

⁶ *Münchener Digitalisierungs Zentral* (MDZ): <http://reader.digitale-sammlungen.de/> – 2015. május 26.

⁷ PAREUS, DAVID: Roberti Bellarmini [...] de justificatione impii libri V. explicati et castigati. Heidelberg, 1615.

korrigálva a fogalmazvány ellenkezőjére fordult értelmét.⁸ Előfordulhatott, hogy Pareus az évekkel korábbi védés során már elhangzott szöveghez fűzött újabb részeket a kinyomtatás előtt, de az is elképzelhető, hogy Geleji Katona bővítette ki a professzora kéziratát a védés előtt. A kérdést eldönthetné, ha előkerülne az önállóan kinyomtatott disszertáció – ha egyáltalán létezett.

Mindez azért is tanulságos, mert viszonylag ritkán tekinthetünk az egyetemi viták kulisszái mögé. Általánosan elfogadott tételnek számít például, hogy a címlapon „author et respondens”-ként feltüntetett deákok saját munkával álltak ki megmérettetésre.⁹ De milyen szerep jutott az egyszerű „respondens”-ként feltűnő egyetemi hallgatóknak a „praeses” professzor mellett? Az egyetem tipográfusánál kinyomtatták a tételeket, majd megvédték azokat az opponens(ek) ellenvetéseinek keresztüzében. Ezen túl időnként talán maguk is kiegészíthették néhány ponton a professzor téziseit, esetleg corollariumokat csatoltak a kéziratokhoz.

(Oláh Róbert)

⁸ „Hoc vero est dicere, neminem posse vel debere certo credere, promissiones gratiae tam generales, quam speciales esse veraces: et Deum **non** [kiemelés tőlem – O. R.] posse esse mendacem.”

⁹ Az egyetemi disszertációkra lásd: FREEDMAN, JOSEPH S.: Disputations in Europe in the Early Modern Period. In: *Hora Est!, On Dissertations*. Leiden, 2005. (Kleine publicaties van de Leidse Universiteitsbibliotheek, 71.) 30–50. p.